

Szászberek

1. Szászberek község Szolnok megye északnyugati részén, a Zagyva bal partján terül el. Tengerszint feletti magassága 89–90 méter. Természetes élő vizei a Zagyva, a Kender- és a Szászberek-ér, de határát átszeli a Háromházi- és a Szászberki-csatorna is.¹ Talaja legnagyobbbrészt réti és elsztyeppesedő réti szolonyec.² Lakóházainak száma 1960-ban 299, lakásainak száma 308. Lakosságát ugyanebben az évben 1175 fő alkotja, határterületének nagysága 6811 kh, népsűrűsége 30,0.³

2. 1438: Zazberegh,⁴ 1458: Zazberek,⁵ 1489: Zazberek,⁶ 1554: Zazberek,⁷ 1635: Szász Berke,⁸ 1712: Száz Berek,⁹ 1799: Szászberek,¹⁰ 1808: Szászberek aliis Százberek,¹¹ 1868: Szászberek.¹² A községnév előtagja a) Szász – népnévből ered – vö. a faluval határos Újszász – megőrizve így egy esetleges középkori német nyelvterületre történt betelepülés emlékét; b) – berek utótag jelentése pedig vízparti bokros, cserjés hely, kisebb erdő, valamint tájnyelvi értelemben lehet a nádas, bozótos, vizenyős lapály, vízjárta rét megfelelője is.¹³ A község mai nevét az 5237–2–15/1950. sz. belügyminiszteri rendelet állapította meg.¹⁴

3. A községben régészeti ásatást nem végeztek, de területe a régmúlt időktől kezdve lakott lehetett, mert határában egy rézkori, a badeni kultúrából származó idól töredéke került elő.¹⁵

Mérnökileg szabályosan tervezett, derékszögű utcahálózatú falu. Épületei háromosztatú, tornácos, gyakran üvegezett zárt verandával bővített házak. Községgé alakulását követően (1950-es évek) megjelentek és uralkodóvá váltak a négyzetes alaprajzú, sáttortetős lakóépületek. Népességének legnagyobb része katolikus vallású cseléd volt. Lakossága jobbra ezek utódjaiból és a környező községek ide betelepülő – főleg a felszabadulás után a puszta határából földet kapó – családjaiból tevődik össze. A felszabadulás előtt a cselédek között elkülönült a kukások (dohányosok) rétege, mert az uradalom egyik fő tevékenységi ága a dohánytermesztés volt. A legnagyobb társasmunkának a dohánysimítás, dohányfűzés számított, melyben részt vettek az idegenből jött, szegődtetett alkalmazottak is. Ebben a közegeben elevenen éltek a babonás (boszorkány, táltos) történetek, a históriás énekek és a népdalok. Vegyes eredetű lakosságának sajátos, jellegzetes viselete nem volt. A vendégmunkások alkalmazása miatt állandóan cserélődő cselédség körében határozott arculatú ünnepi szokások és más hagyományok nem alakultak ki.¹⁶

4. Népesedési vonatkozású adatok:¹⁷

a) Év	1548	1552	1555/56	1571	1583	1621
	10 családfő	7 porta	8 ház	20 ház	18 adózó	4 adózó
	1635	1647	1675	1686		
	1/4 porta	1/2 porta	1/2 porta	1/2 porta		
b) Év	1787	1809	1851	1869	1880	1890
	23	45	136	970	869	1115
1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960
1211	1121	1014	1240	1134	1377	1175

Varga S. Frigyes véleménye szerint „Szászberек neve és környékének néhány helye neve kisebb germán telepítés tényét hirdetik”.¹⁸ A XVI. század közepén azonban lakossága már szinte teljesen magyar, az 1548. évi dézsmajegyzékben az alábbi családnevekkel találkozhatunk: Szabó, Farkas, Zalai, Nagy, Baladi (Tóth, Dranocz).¹⁹ Az 1552. évi hadjárat idején a Szolnokot elfoglaló törökök feldúlták a falut, de már a következő évben lakossága visszatért,²⁰ és később új elemekkel gazdagodott, így az 1571. évi török defter szerint néhány délszláv családdal (Radics, Gorján, Dobrovác).²¹ A hódoltság idején a rendelkezésünkre álló dézsma- és portaösszeírások szerint lakott helynek tekinthetjük,²² azonban az 1680-as évek török–tatár betörései révén egy időre pusztává vált. Hosszabb időn keresztül mégsem volt néptelen a település, az érsekújvári hídvámjegyzékben 1586-ban és 1588-ban szászberki szekerezőket találunk.²³ E támadások és későbbi birtokosa, az Orczy család politikája következtében – mely alapvetően a zselléri rétegre épülő, nagyratörő uradalmi gazdálkodása miatt gátolta az elpusztásodott egykori falvak jobbággyokkal való betelepítését – községi rangját nem nyerte vissza, s csak a XIX. század közepére érte el az itt élők száma a 100 főt. Az 1870-es évek végétől kezdve – mikor a pusztát a Kohner család tulajdonába került – lakosságának száma folyamatosan emelkedett, melyben szerepet játszott új birtokosainak egyre több munkáskezet kívánó, szinte nagyüzeminek mondható – kisvasúttal is ellátott – uradalmi gazdálkodása.²⁴ A népesség száma a II. világháború előtt az 1890., ill. az 1910. évi szintre esett vissza, de a felszabadulás után ismét jelentősen emelkedett, mert Felsőszászberken 104 jászalsószentgyörgyi és újszászi család igényelt magának házhelyet, Alsószászberkekre pedig zagyarékasiak telepedtek le.²⁵ 1949-ben a lakosság 53,4,²⁶ 1960-ban pedig 33,4%-a 387 fő még mindig külterületen, a Csanálosi, Berenta, Daruháti, Szabolcsi, Hosszúháti és Alsótanyán élt.²⁷ 1960-ig a népesség növekedése az 1949. évihez képest visszaesett, amiben szerepet játszott, hogy sokan a közeli megyeszékhelyen dolgoztak, s egy idő után véglegesen is oda települtek. 1960-ban a község népsűrűsége 30 fő/km², ennél rosszabb arányt Szolnok megyében mindössze három faluban találunk.²⁸ 1949–1959 között a vándorlási különbözet (–31,1%) a megyebeli községek közül – Kuncsorba után – itt a legrosszabb.²⁹

5. A XV. század első felében még községi jogállású települést 1489-ben már mezővárosként említik.³⁰ Ezt a rangját nem sikerült sokáig megőriznie, mert a XVI. század elején ismét faluként tűnik elénk.³¹ A középkorban Heves, 1569-től Heves és Külső-Szolnok, 1876-tól Jász-Nagykun-Szolnok, 1950-től Szolnok megye része. 1552-ben a törökök feldúlták, de 1553–54-ben lakói új telepésekkel kiegészülve visszatértek és a falut újjáépítették.³² A török közigazgatási beosztás szerint kezdetben a hatvani, az 1570-es évektől a szolnoki szandzsákhöz tartozott.³³ A hódoltság idején lakott hely volt, de az 1680-as években elnéptelenedett a török–tatár pusztítások miatt.³⁴ Csomortányi alesperes 1712. évi jelentésében azt olvashatjuk, hogy „Száz Berek mindenivel elfogyott és elpusztult”.³⁵ A lassan magára találó pusztán a XVIII. században néhány zsellércsalád élt.³⁶ 1828-ban ismét lakatlan helyként említik,³⁷ azonban a század közepétől kezdve, 40 év alatt több mint ezer főre emelkedett az itt élők száma.³⁸ Közigazgatásilag Besenyszöghöz tartozott, de a két világháború között a szászberki lakosok már kérték önállóságuk kimondását, akkor még sikertelenül. A pusztát legfejlettebb része, Felsőszászberек 14 km-re feküdt Besenyszögtől, ami már önmagában is mutatta a helyzet tarthatatlanságát.³⁹

A kiterjedt tanyavilágot körbevevő községek (Besenyszög, Zagyarékas, Jászalsószentgyörgy) 1944. november 4–11. között szabadultak fel, tehát a szászberki részt is ezen az időhatáron belül érték el a szovjet csapatok. Az 1946 tavaszán megalakult földosztó bizottság elnöke Pető János volt, tagjainak Ludányi Kálmánt, B. Lázár Jánost és Burda Istvánt választották. Összesen mintegy 1900 kh területet osztottak ki

218 embernek, 2–15 kh nagyságú parcellákban. Az újonnan földhöz juttatottak 1945 májusában földbérlo-szövetkezetet alakítottak, amely két évig működött. A földműves-szövetkezet 1946 februárjában Felsőszászberken 282 taggal, Alsószászberken 90 taggal, jött létre, egyesülésére másfél évvel később került sor.⁴⁰ 1946-ban alakultak meg az MKP, az NPP és az FKgP helyi szervezetei.⁴¹ Az önállósulás első jeleként 1948. július 1-jétől jegyzői kirendeltség működött a pusztán (1 segédjegyző, 1 közellátási és terménybegyűjtési nyilvántartó, 1 kézbesítő).⁴² A belügyminiszter 1949-ben engedélyezte Besenyszögtől való elszakadását, Szászberек önálló községgé alakult.⁴³ Az első termelőszövetkezeti csoport 1949. szeptember 10-én alakult meg, Béke néven, amely a Megyei Földhivatal 1949/50-es jelentése szerint 168 kh földterületen 12 taggal gazdálkodott.⁴⁴ Felsőszászberken a Kossuth Tsz 1955-ben alakult, elnökei Medgyesi József és Oslányi István voltak. A település két termelőszövetkezete 1958-ban Béke néven egyesült. Alsószászberken 1952-ben működött termelőszövetkezet, mely 1955-ben újra alakult. Az 1958-ban Alsószászberken létrejött Mező Imre Tsz, valamint a tanyákon Szebb Élet néven alakult termelőszövetkezet 1959-ben egyesült a felsőszászberki termelőszövetkezettel.⁴⁵ Szászberken 1949. június 21-én alakult az Állami Mezőgazdasági Gépállomás. 1955-ben egyesült a szolnoki gépállomással és annak üzemegysége lett. 1965-ben, megszűnésekor gépállományát a helybeli termelőszövetkezetnek adták át.⁴⁶ 1950. március 11-én megválasztották a képviselőtestületet, majd 1950. október 24-én a tanács tagjait,⁴⁷ s ezzel a lépéssel majdnem három évszázados szünet után Szászberек ismét megkezdhetette önálló községi életét. A tanácselnök Németh Jánosné volt, a vb-titkár Telek Illés, a tanács tagok száma 31, a póttagoké 16 fő. A 31 tanács tagból 3 ipari munkás volt, 24 szegényparaszt, 2 középparaszt, 2 pedig értelmiségi.⁴⁸ A tanács apparátus létszáma a megalakulást követő első években 5 főt tett ki.⁴⁹

6. A község birtoklástörténetére vonatkozó adatokkal csupán a XV. század első felétől kezdve rendelkezünk. 1435-ben a Rozgonyi családnak Zsigmond király megengedte, hogy a hűtlen Szécsényi (Salgói) Miklóstól rászállt, s a Berzeviczieknek 2000 forintért elzalogosított birtokokat – köztük Szászberек egyes részeit – kiválthassák és 4100 forintért zálogul bírassák.⁵⁰ Albert király 1438-ban Szászberек fele részét már adományként adta a Rozgonyiaknak.⁵¹ 1458-ban Szécsényi László (felesége Rozgonyi Borbála) birtokait – így szászberki földjeit – 40 000 forintért elzalogosította Guti Országh Mihálynak és Losonczi Albertnek.⁵² E zálogjog 1467-ben Mátyás király rendeletével a velencei Bono Mózes kezébe került,⁵³ azonban 1482-ben ugyancsak uralkodói parancsra, Szécsényi László egykori birtokaiba már ellentmondás nélkül iktatták be Guti Országh Mihály nádort és Losonczi Lászlót.⁵⁴ 1489-ben Nagylucsei Orbán egri püspök és testvérei, Guti Országh Lászlótól és Losonczi Lászlótól 6000 forintért zálogba vették Szászberек egyes részeit.⁵⁵ A Rozgonyi család javai 1519-ben Rozgonyi Katalin révén a Báthoryak kezébe kerültek, s 1523-ban be is iktatták őket szászberki birtokaikba. (Rozgonyi Katalin férje Báthory Endre volt.)⁵⁶ Az 1546. és 1552. évi portáösszeírás szerint a falu földesura Báthory András.⁵⁷ Azonban 1559-ben Ferdinánd király, mivel a falu addigi birtokosai, Mortonosi Pestényi András és János magtalanul hunytak el, Szászberек egyik felét Zay Ferencnek, másik felét megosztva Viczmándy Mátyásnak és Liszthy Jánosnak adta.⁵⁸ Az egri káptalan egy év múltán, 1560-ban azt jelentette az uralkodónak, hogy az előbb felsoroltak beiktatását ugyan végrehajtotta, de azt csak jelképesen tehette a zilált állapotok és az ellenőrizhetetlen birtokviszonyok miatt.⁵⁹ A zilált állapotokat jól tükrözi, hogy 1567-ben ismét találkozunk a középkori Szászberек életében nagy szerepet játszó Országh családdal. 1567-ben Országh Kristóf elhunyt, s így szászberki birtokai 1569-ben Török Ferencre, Országh Borbála férjére szálltak, ugyanakkor egy 1578. évi urbárium szerint a község földesura Báthory Miklós.⁶⁰

A XVII. század közepétől a helység birtokosa Váczy Mátyás volt.⁶¹ 1672-ben a kamara bérelte a szászberki határt.⁶² A törökök segédcsapatai, a tatárok az 1680-as években feldúlták a falut.⁶³ Váczy Mátyás fia György teljesen eladósodott, ezért Szászberkek pusztát a szomszédos alsószentgyörgyieknek zálogba adta, akiktől – nem kis csalással – Orczy István, a német lovagrend adminisztrátora szerezte meg. Orczy azt javasolta az alsószentgyörgyi előjárásának, hogy az 1720. évi országos összeírás idejére engedjék át neki a pusztát a jogbiztosító iratokkal együtt, mert ha Alsószentgyörgy pusztával rendelkezik, akkor nagy adót vetnek ki a községre. Természetesen az összeírás után nem adta vissza a pusztát az alsószentgyörgyieknek. Orczy István, hogy a csalással szerzett birtokot könnyebben megtarthassa, támogatót keresett és talált a nagyhatalmú Esterházy Miklós személyében, akinek a segítség nyújtásért cserébe átengedte Szászberkek fele részét.⁶⁴ A XVIII–XIX. század folyamán az Orczy és az Esterházy családok osztoztak a pusztta területén. 1854-ben a közigazgatásilag Besenyszöghöz tartozó Alsó-Szászberket herceg Esterházy Pál, Felső Szászberket Majer János birtokolta.⁶⁵ 1878 körül a báró Kohner család kezébe került Szászberkek. 1939-ben a Magyar Cukoripari Rt-nek és a Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Közléleti Szövetkezethez adták bérbe.⁶⁶

Szászberkek a hódoltság végén pusztává vált. A XVIII. században csupán néhány zsellércsalád, pl. 1786-ban mindössze kettő lakott e tájon.⁶⁷ A későbbiek folyamán a pusztta népessége jelentősen növekedett, azonban az itt élő nép társadalmi állapota nem sokat javult; egy 1927. évi leírás szerint „a lakosok foglalkozása kivétel nélkül gazdasági cselédek, uradalmi alkalmazottak, gazdatisztek”.⁶⁸ Így nem csodálható, ha a felszabadulás után a lakosság 98%-a lett földhözjuttatott. Felsőszászberken átlag 5 holdat, Alsószászberken átlagosan 2 holdat kaptak a rászorulók.⁶⁹ A földtulajdon megozlása 1939-ben és 1949-ben:

Birtoknagyság	1939 családok száma	1949 családok száma
0– 5 kh		43
5– 10 kh		146
10– 15 kh		53
15– 25 kh		8
25–100 kh		5
100–500 kh	2	
500 kh felett	5	

Láthatjuk, hogy 1939-ben a Kohner család és örökösei, azaz összesen 7 tulajdonos, 1949-ben pedig már 254 család, valamint egy FMSZ osztozott a szászberki határon.⁷⁰

Az új község még hivatalosan meg sem alakult, amikor 1949. szeptember 10-én életre hívták a tanyaközpont első termelőszövetkezetét (csoportját), a Béke Tszcs-t.⁷¹ Hamarosan újabb szövetkezetek jönnek létre. A változásokat a táblázat adataiból láthatjuk:⁷²

Év	termelőszövetkezet	terület (kh)	tagok száma
1952	Béke	222	nincs adat
1953	Béke	222	18
1954	Béke	210	23
1955	Béke	689	90
	Ezüstkalász	316	41
	Új Élet	310	36

Év	termelőszövetkezet	terület (kh)	tagok száma
1956	Béke	552	45
	Kossuth	206	30
1957	Béke	457	48
	Kossuth	207	22
1958	Béke	1559	141
	Mező Imre	236	53
	Szebb Élet	278	37
1959	Béke	3329	204
1960	Béke	3220	237
1961	Béke	3229	244
1962	Béke	3186	234

A kereső lakosság foglalkozás szerinti megoszlása:⁷³

	Keresők	
	1949	1960
Mezőgazdaság	367	343
Ipar	17	50
Kereskedelem	4	9
Közlekedés	18	29
Közforgalmi és szabadfoglalkozású Véderő		
Napszámos		
Házi cseléd		
Egyéb	26	51
Összesen	432	482

A dolgozók 71,1%-a 1960-ban is a hagyományos területen, a mezőgazdaságban kereste kenyerét, a többi gazdasági ágból való részesedése nem volt számottevő.

7. Az Orczy család fejlett uradalmi gazdálkodását a Kohnerek még magasabb szintre emelték, s századunk elején már jelentős állattenyésztő gazdaságot hoztak létre. A híressé vált állattartásból is kitért a borzderes és szimentáli szarvasmarhák, a hidegvérű lovak és a magyar mangalica tenyésztése.⁷⁴ A Kohner család szászberki uradalmán a II. világháború előtt már 17 km hosszú gazdasági kisvasút is működött.⁷⁵ 1946 februárjában Felsőszászberken 282, Alsószászberken 90 taggal külön FMSZ alakult,⁷⁶ 1949-ben az előbbi 62 kh szántóval és 179 kh legelővel, az utóbbi 230 kh legelővel rendelkezett.⁷⁷ 1949-ben a pusztán két tejbegyűjtő állomás, két daráló és 2 gabonarakár volt.⁷⁸ Ugyanebben az évben megalakult az első termelőszövetkezet, de ezenkívül az Állami Gazdaság NV is folytatott táblás gazdálkodást 202 kh saját és 54 kh haszonbérlet területen. 1949-ben a földművelés fő terményeiként búzát 2525 kh, kukoricát 1400 kh területen termeltek. A Zagyva közelsége biztosította a 48 kh kiterjedésű bolgárkertészet és 38 kh rizsföld vízzel való ellátását is.⁷⁹ Szászberkek területének művelési ágak szerinti megoszlása a következőképpen alakult:⁸⁰

Év	1939 kh	1949 kh	1952 kh	1955 kh	1957 kh	1962 kh
Szántó	5884	4851	4829	4470	4803	4889
Rét, kert		275	248	336	164	231
Szőlő		2				
Legelő	1350	1342	1271	1471	1305	1133
Erdő	88	69	113	83	86	91
Nádas			340			
Terméketlen		183	429	465	455	477
Összesen	7322	6722	7230	6825	6813	6821

A szántó jelentős és az idők folyamán megközelítően azonos kiterjedése mutatja a mezőgazdasági ágak közül a földművelés elsődleges szerepét, a művelés alá vonható területek 2. és 3. helyén álló legelő és rét pedig az állattenyésztés lehetőségeit, mely a felszabadulás után az alábbiak szerint alakult:⁸¹

Év	1949	1951	1953	1956	1958	1960	1962
Szarvasmarha	350	545	584	548	463	417	711
Ló	58	99	124	101	143	105	101
Sertés	319	733	715	919	1225	941	1180
Juh	38	165	72	294	359	651	2720

A mezőgazdasági munkát 1949-től kezdve a gépállomás is segítette, melynek az alakulás évében 4, 1950-ben már 78 dolgozója volt.⁸² 1953-ban 21, 1954-ben 26 traktorral rendelkezett. Ugyanezen években 27 cséplőgép és előbb 1, majd 2 kombájn gyarapította az állományt.⁸³

8. A község II. világháború előtti ipari és kereskedelmi életére vonatkozó forrásaink száma meglehetősen kevés, ennek elsőrendű oka, hogy a pusztai területén csak az uradalmi gazdálkodáshoz alapvetően szükséges iparosok (kovács, kerékgyártó stb.) éltek, a kereskedelmet pedig a XVIII. század elejétől kezdve – 1737/38-ban említik először – mindössze egyetlen kocsmáros képviselte.⁸⁴

A két világháború között egy szatócs volt az egyetlen itt élő kereskedő, a pusztai lakosai a szükséges terményeket a szomszédos Újszász piacán szerezték be, illetve ott értékesítették feleslegüket.⁸⁵

A felszabadulás után az alábbi iparosok működtek a településen:⁸⁶

	1949	1955	1960
Kovács	2	1	
Lakatos	1		
Kőműves		2	
Bognár	2		
Szűjgyártó	1		
Borbély	1	2	1
Cipész és csizmadia	1	2	1
Szabó		3	1
Kerékgyártó		1	
Hentes	1		
Asztalos	1		1
Összesen:	10	11	4

1955-ben már nem találkozunk a hagyományos paraszti kisipar több képviselőjével (bognár, szijgyártó), ugyanakkor a fejlődő község új szükségleteit jelzi a 2 kőműves és a 3 női és férfiszabó feltűnése.

1949-ben 2 vegyeskereskedés, 2 kocsmá és húskimérő helyiség,⁸⁷ 1960-ban 3 bolt és 2 kocsmá működött a faluban.⁸⁸

Már az előzőekben szólunk a helyi gépállomásról, ahol jelentős számú karbantartó és szerelő szakmunkás dolgozott.⁸⁹ 1960-ban a lakosság 8,6%-a kereste kenyerét az iparban, 1,6%-nak pedig a kereskedelmi tevékenység nyújtott megélhetést.⁹⁰

9. A községnek 1438-ban Szűz Mária tiszteletére emelt temploma volt.⁹¹ 1571-ben még templomos hely,⁹² de az 1680-as években a török-tatár pusztítás következtében egyháza elenyészett. A falu birtokosa, a Váczy család a szomszédos Jászsószentgyörgyre költözött, s megengedte, hogy az alsószentgyörgyiek az elpusztult templom köveit elhordhassák és a két harangot elvigyék. (A harangok 1781-ben még megvoltak.)⁹³ A XVIII–XIX. században a pusztá Jászsószentgyörgy filiája,⁹⁴ a XX. század elején azonban egyházilag már az újszászi katolikus plébániához tartozott.⁹⁵

1851-ben lakosai kivétel nélkül katolikusok,⁹⁶ s 1930-ban még e vallás képviselőit találjuk legnagyobb számban (90%), de rajtuk kívül már 7,7% a református, 1,4% az izraelita és 0,9% az egyéb hiten lévők aránya, 1930-ban 2 német kivételével mindannyian magyarok voltak.⁹⁷

Községgé alakulása előtt a pusztá területén három nagyobb központ volt: Alsó- és Felsőszászberek, illetve Daruhát. E külterületi lakott helyeken az alábbiak szerint alakult az oktatás helyzete:⁹⁸

	1928		1946		1949	
	tanterem	tanerők	tanerők	tanulók	tanterem	tanerők
	száma					
Alsószászberek	1	1	1	70	2	2
Felsőszászberek	1	2	3	160	2	3
Daruhát					1	1

A tanulók száma 1949-ben a három fenti lakott helyen összesen 308 fő volt. A daruháti iskolába csak alsótagozatos diákok jártak. 1940-ben már két tanítói lakás is rendelkezésre állt.⁹⁹ A pusztá községgé válása után jelentősen javultak az oktatás személyi és tárgyi feltételei:¹⁰⁰

	1955	1958	1960	1962
Tanterem száma	6	7	6	6
Tanerők száma	7	8	9	8
Tanulók száma	205	182	184	190
Egy tanteremre jutó tanulók száma	34	26	31	32
Egy tanerőre jutó tanulók száma	29	23	20	24

Láthatjuk, hogy 1946-ban még 70–80, az 1950-es évek második felétől kezdve már csak 20–30 diák jutott egy tanerőre, s ez lehetővé tette a hatékonyabb oktató-nevelő munkát. A javuló feltételek hatással voltak a község iskolázottsági szintjének alakulására is. 1930-ban a pusztá 6 éven felüli lakosainak 18,3%-a nem tudott írni és olvasni,¹⁰¹ ez az arány 1960-ban a 7 évnél idősebbeket számításba véve 7,4%-ra javult.¹⁰²

1960-ban a 7 éven felüli népesség (993 fő) közül 8 osztályt végzett 111 fő (11,2%), érettségizett 11 fő (1,1%), diplomát szerzett 3 fő (0,3%).¹⁰³ Az adatok rámutatnak, hogy a község kulturális lemaradása igen jelentős volt, a hátrányt nem sikerült teljesen felszámolni egyik napról a másikra.

A felszabadulás előtt két egyesület működött Felsőszászberek központtal, az 1938-ban alakult Stefánia Szövetség és az 1943-ban életre hívott Kalász Leánykör.¹⁰⁴ A községgé válás után sorban nyíltak meg a település alapvető művelődési intézményei. 1952-ben még az iskola egyik tantermében vetítették a filmeket, de a „mozi” hamarosan átköltözött az 1953-ban épült művelődési házba.¹⁰⁵ 1955-ben már önálló könyvtára és filmszínháza van.¹⁰⁶ 1960-ban a könyvtár 672 kötettel rendelkezik, a 188 fős befogadóképességű moziban hetente három alkalommal van vetítés. Ugyanekkor a községben 199 rádió- és 2 tv-előfizetőt tartanak számon.¹⁰⁷

10. 1885-ben adták át az Újszász–Jászapáti között húzódó vasútvonalat, melynek egyik állomása Felsőszászberken volt.¹⁰⁸ Elsősorban a vasúthoz kapcsolódó feladatok elvégzésére hamarosan posta és távirda is létesült.¹⁰⁹ Felsőszászberken már a felszabadulás előtt volt villany és vízvezeték,¹¹⁰ ellentétben a majdani Szászberek falut alkotó határrészekkel. A lakosság azonban még egy 1949. évi leírás szerint is „vályogból épített kisméretű és egészségtelen lakásokban, illetve házakban lakik, az alsószászberki részen a lakosság a volt uradalmi cselédi lakásokban szorong”, így nem csodálható, ha két százalékuk tüdőbeteg volt.¹¹¹

A felszabadulás előtt az orvos és a bába Újszászról járt ki alkalmilag,¹¹² az anyakönyvvezető-helyettes helyben lakott. 1949-ben már volt a pusztának saját bábája, de orvosi kezelésre még mindig Újszászra mentek a szászberkiek.¹¹³

A II. világháborúban a 2,5–3 km hosszúságú vízvezetékálózat és a víztorony megsérült, a villanymotor tönkrement, így a felszabadulás után a felsőszászberkieknek és a daruhátiaknak csupán egy-egy fúrott kút állt rendelkezésükre, az alsószászberkiek pedig a 3 km-re fekvő Daruhátról hordták a vizet.¹¹⁴ 1960-ban a község területén lévő 10 közkútból 3 volt fúrott kút.¹¹⁵ A villanyt 1950-ben vezették be, 1955-ben 113 háztartásiáram-fogyasztót írtak össze.¹¹⁶ 1960-ban a község járdáiból már 2 km kiépített.¹¹⁷ Az 1950-től önálló életet élő Szászberek lakói az 1950-es években jócskán ledolgoztak ugyan évszázados lemaradásukból, de a község nagyarányú fejlődését, népe életszínvonalának jelentős emelkedését csak a következő évtized hozta meg igazán.

Havassy Péter

JEGYZETEK

- 1 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1951. A Tanyai Tanács jkv-e 8. p. – Magyarország földrajzinév-tára, 1980. Térkép-melléklet.
- 2 SZMNA I./2.
- 3 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 43. p., 4. k. 93. p., 8. k. 438. p. – DAMHA Szászberek község.
- 4 Gvárfás I., 1883. III. 601. p.
- 5 OL DI 14943.
- 6 Bánffy Oklevéltár, 1928. II. 277–279. p.
- 7 Szederkényi N., 1890. II. 458. p.
- 8 Szederkényi N., 1891. III. 441. p.
- 9 Leskó J. (szerk.), 1907. IV. 514. p.
- 10 Vályi A., 1799. III. 312. p.
- 11 Lipszky J., 1808. 624. p.
- 12 Montedegói Albert F., 1868. 115. p.
- 13 Kiss L., 1978. 597. p. – Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972. 121. p.
- 14 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950.
- 15 Raczky P. (szerk.), 1982. 125. p.
- 16 Szabó László néprajzi jellemzése DAMNA Szászberek.
- 17 Bán P., 1981. 137. p. – Szederkényi N., 1890. II. 452. p. – Velics A.–Kammerer E., 1890. II. 181. p. – Györffy L., 1956. 22. p. – HML Filtár. Dézsmajegyzékek. – Szederkényi N., 1891. III. 441., 445., 451., 458. p. – Dányi D.–Dávid Z., 1960. 64–65. p. – Calcdarium, 1805. 46. p. – Fényes E., 1851. IV. 69. p. – 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 40–41. p., valamint vö. Bevezető.
- 18 Varga S. F., 1935. 56. p.
- 19 Bán P., 1981. 137. p.
- 20 Szederkényi N., 1890. II. 458. p.
- 21 Györffy L., 1956. 22. p.
- 22 Vö. 17. sz. jegyzet.
- 23 Kele J., 1905. október 12. – Kocsis Gy., 1986. 50. p.
- 24 Vö. 17. sz. jegyzet.
- 25 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1951. sz. A Tanyai Tanács jkv.-e 4–5. p.
- 26 Magyar városok és községek, 1958. 153. p.
- 27 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 214. p.
- 28 Uo. 42–43. p.
- 29 Uo.
- 30 Bánffy Oklevéltár, 1928. II. 277–279. p.
- 31 Soós A., 1935. 29. p. – Szederkényi N., 1891. III. 391–392. p.
- 32 Szederkényi N., 1890. II. 458. p. – Györffy L., 1956. 22. p.
- 33 Velics A.–Kammerer E., 1890. II. 181. p. – Fekete L., 1968. 82. p. – Györffy L., 1956. 22. p.
- 34 Kele J., 1905. október 12. sz.
- 35 Leskó J. (szerk.), 1907. IV. 514. p.
- 36 Dányi D.–Dávid Z., 1960. 64–65. p.
- 37 L. Nagy, 1828. I. 161. p.
- 38 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 40–41. p.
- 39 SZML Alisp. ir. 14530/939.
- 40 Fekete I., 1982–83. 265. p. – Szászberek község..., 1969. 4., 8., 12. p.
- 41 Uo. 1. p.
- 42 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950.
- 43 5203–29–13/1949. I. 8. sz. rendelet. Magyar Közlöny. 110. sz. 1949. május 24.
- 44 Szászberek község..., 1969. 4. p. – SZML Szolnok Megyei Földhivatal tagosítási ir. Szám nélküli iratok 1949/50.
- 45 Szászberek község..., 1969. 4–5. p.
- 46 Szászberek község..., 1969. 7. p.
- 47 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950.
- 48 SZML MTVB Elnöki ir. 522–7/1950. – Szászberek község..., 1969. 2. p.
- 49 SZML SZMT VB Titkárság. Szám nélküli ir. Tanácsi dolgozók létszámúgyvei 1950–1953.
- 50 Csánki D., 1890. I. 83–84. p.

- 51 Gyárfás I., 1883. III. 601. p.
- 52 OL DI 14943.
- 53 Bánffy Oklevéltár, 1928. II. 85–87. p.
- 54 Bánffy Oklevéltár, 1928. II. 224–226. p.
- 55 Csánki D., 1890. I. 82. p.
- 56 Soós A., 1935. 29. p. – Szederkényi N., 1891. III. 391–392. p.
- 57 Szederkényi N., 1890. II. 442., 452. p.
- 58 Hornyik J., 1865. 128. p.
- 59 HML XII–1/a 30. k. No. 16.
- 60 HML XII–1/a 2. k. No. 202. – Szederkényi N., 1890. II. 251–252. p. – Maksay F., 1959. 653. p.
- 61 Kele J., 1905. október 12. sz.
- 62 HML Filmtár 1672. évi dézsmajegyzék.
- 63 Kele J., 1905. október 12. sz.
- 64 Uo.
- 65 Dányi D.–Dávid Z., 1960. 64–65. p. – HML IV–7/c/10. 821. öi. – HML IV–1/g/3. 843. öi. – Fényes E., 1837. III. 229. p.
- Fényes E., 1851. IV. 69. p. – Palugyay I., 1854. 368. p.
- 66 SZML Alisp. ir. 14530/939. sz. – SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/951. sz. A Tanyai Tanács jkv. 9. p.
- 67 Dányi D.–Dávid Z., 1960. 64–65. p.
- 68 SZML Alisp. ir. 14530/939.
- 69 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. sz. A Tanyai Tanács jkv. 16. p.
- 70 SZML Alisp. ir. 14530/939. – SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/951. A Tanyai Tanács jkv. 16. p.
- 71 Szászberек község..., 1969. 4. p.
- 72 Vö. Bevezető.
- 73 Vö. Bevezető, valamint az 1949-es adatokra SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950.
- 74 Rubinek Gy. (szerk.), é. n. SZML filmtár. FLT 13/a.
- 75 SZML Alisp. is. 14530/939. – SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1950. a Tanyai Tanács jkv. 16. p.
- 76 SZML Alisp. ir. 3995/946. – Szászberек község..., 1969. 12. p.
- 77 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1950. A Tanyai Tanács jkv. 16. p.
- 78 Uo. 4. p. – SZML Alisp. ir. 14890/949.
- 79 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1950. A Tanyai Tanács jkv.-e 15–16., 23–24. p.
- 80 Vö. Bevezető, valamint – SZML Alisp. ir. 14530/939. – SZML MTVB Igazg. Oszt. 5203–2/1950. A Tanyai Tanács jkv.
- 81 Vö. Bevezető, valamint – SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/1950. A Tanyai Tanács jkv. 18. p. – DAMHA Szászberек. Statisztikai adatlapok. Tk. 18.
- 82 Szászberек község..., 1969. 7. p.
- 83 Szolnok megye statisztikai évkönyve, 1957. 257., 259., 263. p.
- 84 HML IV–7/b/4. 588. öi.
- 85 SZML Alisp. ir. 14530/939.
- 86 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. A Tanyai Tanács jkv. 4. p. – Magyar városok és községek, 1958. 306. p.
- 87 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950.
- 88 Szolnok megye fontosabb statisztikai adatai, 1961. 160–161. p.
- 89 Szászberек község..., 1969. 7. p.
- 90 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 88–89. p.
- 91 Csánki D., 1890. I. 56. p.
- 92 Györffy L., 1956. 22. p.
- 93 Kele J., 1905. október 12. sz.
- 94 Calendarium, 1805. 46. p.
- 95 Chobot F., 1915. 324. p.
- 96 Fényes E., 1851. IV. 69. p.
- 97 1930. évi népszámlálás, 1932. 83. k. 347. p.
- 98 SZML Alisp. ir. 14530/939. – SZML Közíg. Biz. ir. 439/946. – SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. a Tanyai Tanács jkv. 4–5., 8–9. p.
- 99 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. A Tanyai Tanács jkv. 4–5., 8–9. p.
- 100 Magyar városok és községek, 1958. 606. p. – Szolnok megye fontosabb statisztikai adatai, 1959. 184. p. – Uo. 1961. 227. p. – Uo. 1963. 259. p.

- 101 1930. évi népszámlálás, 1932. 83. k. 347. p.
- 102 1960. évi népszámlálás, 1962. 3. p. 52–53. p. Itt jegyezzük meg, hogy forrásunkban hibás számítás eredménye a 6,4%.
- 103 Uo.
- 104 SZML KL ir. Egyesületek mutatója. Besenyszög. (A KL iratok 12/944. szerint a Leánykőr 1944-ben alakult.)
- 105 Szászberek község . . . , 1969. 19. p.
- 106 Magyar városok és községek, 1958. 676. p.
- 107 KSH Szolnok Megyei Igazgatósága. Községi törzskönyv. Szászberek.
- 108 Kaposvári Gy. (szerk.), 1976. 16. p.
- 109 SZML Alisp. ir. 14530/939.
- 110 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. A Tanyai Tanács jkv. 7. p.
- 111 Uo. 3., 24., 27. p.
- 112 SZML Alisp. ir. 14530/939.
- 113 SZML MTVB Igazg. Oszt. ir. 5203–2/950. A Tanyai Tanács jkv. 4., 24. p.
- 114 Uo. 6–7. p.
- 115 KSH Szolnok Megyei Igazgatósága. Községi törzskönyv. Szászberek 1960.
- 116 Magyar városok és községek. 1958. 458. p.
117. KSH Szolnok Megyei Igazgatósága. Községi törzskönyv. Szászberek 1960.

IRODALOM

BÁNYFY Oklevéltár

1908–1928: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez. I–II. (szerk. Varjú Elemér és Iványi Béla) Bp. 1908–1928.

BÁN Péter

1981: Dézsmajegyzékek 1. Heves- és Külső-Szolnok vármegye 1548. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai I. (szerk. Kovács Béla) Eger, 1981.

CALENDARIUM

1805: Calendarium archi-dioecesis cleri Agriensis. Eger, 1805.

CHOBOT Ferenc

1915: A váci egyházmegye történeti névtára. I–II. Vác, 1915.

CSÁNKI Dezső

1890: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Bp. 1890.

DÁNYI Dezső–DÁVID Zoltán

1960: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Bp. 1960.

FEKETE István

1982–1983: Felszabadító harcok Szolnok megyében (1944. október 6–november 17.) Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv. (szerk. Kaposvári Gyula–Raczky Pál–Selmeczi László) Szolnok, 1982–83. 257–267. p.

FEKETE Lajos

1968: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968.

FÉNYES Elek

1837: Magyar Országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. III. Buda, 1837.

FÉNYES Elek

1851: Magyarország geographiai szótára. I–IV. Pest, 1851.

GYÁRFÁS István

1883: A jász-kunok története. III. Szolnok, 1883.

GYÓRFFY Lajos

1956: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. (Az 1571-es szolnoki török defter fordítása.) Jászkunsági Füzetek 4. Szolnok, 1956.

HORNYIK János

1865: Pusztaszer története. Kecskemét, 1865.

KAPOSVÁRI Gyula

1976: Szolnok közlekedéstörténete. Szolnok, 1976.

KELE József

1905: Jászsószentgyörgy és Szászberek történetéből. Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok. 1905. október 12.

KOCSIS Gyula

1986: Szolnok megyei települések állatkereskedelme és „szekerezése” a XVI. század második felében. Zounok I. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. (szerk. Botka János) Szolnok, 1986. 25–52. p.

LESKÓ József (szerk.)

1907: Adatok az egri egyházmegye történelméhez. IV. Eger, 1907.

LIPSZKY Joannes

1808: Repertorium locorum objectorumque ... Buda, 1808.

Magyar Értelmező Kéziszótár. Bp. 1972.

Magyarország földrajznév-tára. Szolnok megye. Bp. 1980.

Magyar városok és községek. Statisztikai adatgyűjtemény. Bp. 1958.

MAKSAY Ferenc

1959: Urbáriumok. XVI–XVII. század. Bp. 1959.

MONTEDEGÓI ALBERT Ferenc

1868: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása. Eger, 1868.

NAGY, Ludovicus

1828: Notitiae politico-geographico statisticae ... Buda, 1828.

PALUGYAY Imre

1854: Jász-Kún Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.

RACZKY Pál (szerk.)

1982: „Szolnok megye a népek országútján”. Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében. Állandó kiállítás vezetője. Szolnok, 1982.

RUBINEK Gyula (szerk.)

é. n.: Magyarországi gazdacímtár. Bp. é. n.

SOÓS Adorján

1935: A Jászkunság körüli nemesi birtokviszonyok a tatárjárás után. Pécs, 1935.

Szászberek község 25 éves fejlődése a felszabadulás után. (összeállította: Molnár István, Banó Zoltánné, Bálint Józsefné, Szanyi Péterné) Szászberek, 1969. SZML Szakdolgozatok és pályázatok gyűjteménye 47.

SZEDERKÉNYI Nándor

1890: Heves vármegye története. II. (A mohácsi vésztől Egervára elestéig 1526–1596). Eger, 1890.

SZEDERKÉNYI Nándor

1891: Heves vármegye története. III. (Egervára elestétől visszavételéig 1596–1687). Eger, 1891.

Szolnok megye fontosabb statisztikai adatai. 1961. Szolnok, 1962.

SZMNA

1974: Szolnok megye néprajzi atlasza. I./1., I./2. (szerk. Csalog Zsolt–Szabó László) Szolnok, 1974.

VÁLYI András

1799: Magyar Országnek leírása. III. Buda, 1799.

VARGA Sándor Frigyes

1935: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területének története 1876-ig. In: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. (szerk. Schefftsik György). Pécs, 1935. 42–134. p.

VELICS Antal–KAMMERER Ernő

1890. Magyarországi török kincstári defterek. I–II. Bp. 1890.

Zsigmondkori Oklevéltár. I–II/2. (összcáll. Mályusz Elemér) Bp. 1951–1958.